

Силка О.З. Громадські об'єднання українського села наприкінці XIX – на початку XX ст.: становлення та діяльність (на матеріалах Лівобережжя). Черкаси, 2016. 574 с.

У монографії О. З. Силки подається стан наукової розробки проблеми, характеристика джерельної бази, методи та принципи наукового пошуку. Розглянуті етапи розвитку й специфіка діяльності сільських громадських об'єднань на лівобережних українських землях, які у вказаний період входили до складу Російської імперії. Процес формування сільських громадських товариств, як складової загальноросійського статутного руху, висвітлено крізь призму низки чинників: організаційних, соціально-економічних, агрокультурних та ін. Розкриті тенденції впливу сільського статутного руху на суспільне, культурно-освітнє та національно-духовне життя українського суспільства. Показано позитивне значення збільшення кількості сільських громадських товариств у покращенні агрокультури сільського господарства, благоустрою території, організації протипожежної охорони, підтримання традицій соціальної опіки, благодійності та просвітництва. Структурно монографія складається з шести розділів і сімнадцяти підрозділів, кожен з яких, доповнюючи попередній, розкриває форму й зміст визначеної проблеми.

Так, у першому розділі «Історіографія, характеристика джерел та методи дослідження» йдеться про те, що тема монографії не стала предметом повного й об'єктивного вивчення науковцями попереднього часу. Дане дослідження є одночасно інформативною основою для проведення наступних досліджень та показником рівня вивчення проблеми. Використана джерельна база дала можливість поглиблено й різнобічно дослідити особливості наукової теми. Теоретико-методологічну основу монографії становить сукупність принципів і методів пізнання, що були спрямовані на об'єктивне та всебічне визначення історичних подій, фактів та соціальних явищ.

Другий розділ монографії «Теоретико-концептуальні основи дослідження сільських громадських об'єднань» складається з окремих проблем – поняття та спектр сільських добровільних статутних об'єднань та законодавства й державної регламентації сільських громадських товариств. У розділі зазначається, що громадськими товариствами були добровільні об'єднання громадян, які створювалися як результат волевиявлення громадян для забезпечення й захисту своїх соціальних, економічних та культурних інтересів. Держава, у визначений законом спосіб, надала можливість реєструвати та організувати функціонування громадських товариств. Поряд з цим вона проводила політику регулювання та контролю за їхньою діяльністю, запобігаючи втручанням в політичну сферу. У монографії наголошується, що сільські громадські товариства зробили спробу допомогти окремому селянинові як особистості, яка прагнула покращити умови свого життя, стимулюючи приватну ініціативу та віру у власні сили, саморозвиток та підприємливість.

«Громадські сільськогосподарські товариства» – третій розділ монографії, в якому розглядаються сільськогосподарські товариства Чернігівської губернії; сільськогосподарські товариства Полтавської губернії; основні напрями діяльності сільськогосподарських товариств та вектори взаємодії повітових земств із сільськогосподарськими товариствами. У монографії зазначається, що перші сільськогосподарські товариства в Чернігівській губернії з'явилися в 1900 р. (с. 148), а Типовий статут для місцевих сільськогосподарських товариств було затверджено в 1898 р. Отож з 15 повітів губернії джерелами підтверджено існування їх у 14, окрім Новгород-Сіверського. На сільському адміністративно-територіальному рівні губернії діяло 97 товариств. Незважаючи на недостатнє охоплення сільського населення мережею СГТ, є всі підстави вважати, що діяльність їх була ефективною, здійснювалася позитивна динаміка збільшення кількості їхніх показників. У Полтавській губернії із 15 повітів функціонування СГТ зафіксовано в кожному з них. З часу реєстрації полтавських

СГТ фіксується початок добровільного статутного сільськогосподарського руху в Лівобережній Україні. Організація земства та земської дільничої агрономії створили широкі можливості для збільшення кількості СГТ та їхньої діяльності у сфері практичного використання знань, передового досвіду та технологій. Позитивний вплив, зазначається в розділі, на зміну сільського аграрного світогляду мало запровадження додаткових структурних елементів у роботі товариств – прокатних пунктів сільськогосподарського реманенту, складів, пунктів запліднення, споживчих лавок, бібліотек, зерноочисних пунктів та ін.

Четвертий розділ – «Основні типи статутної територіальної самоорганізації сільського населення» складається з двох підрозділів – товариства благоустрою та товариства протипожежної безпеки. Перш за все в монографії дається визначення поняття «товариства благоустрою» як добровільного об'єднання громадян, створеного для задоволення й захисту своїх спільних інтересів. Товариства благоустрою, як новий вид добровільних громадських об'єднань, були частиною статутного громадського руху. Провідну роль у їхній діяльності відігравав громадський актив. Товариства функціонували за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування. Одне з важливих завдань товариства полягало в тому, щоб покращити загальний рівень життя населення шляхом озеленення території, організації зон відпочинку, відкриття шкільних та медичних закладів, створенні пожежних дружин, налагодженні транспортного зв'язку тощо. Щодо пожежних товариств, то перше з них було зареєстроване в 1892 р. Існуючі професійні команди пожежників не забезпечували повного контролю над протипожежною ситуацією в містах і селах. Утім процес організації протипожежних товариств відбувався дуже повільно. Так, у Чернігівській губернії станом на 1909 р. діяло 77 добровільних громадських об'єднань, а на 01.01.1916 р. – усього 111 (с. 309). Проте традиції утворення ДПО перейняла в 20-х рр. ХХ ст. навіть радянська влада. Їхня структура організації, принципи індивідуальної участі та основи діяльності повторювали попередній досвід.

«Сільські осередки громадських імператорських загальноросійських об'єднань» – п'ятий розділ монографії, до якого входять такі підрозділи: діяльність імператорських товариств у сільській місцевості Лівобережної України; сільські філії Товариства Червоного Хреста та сільські філії товариства порятунку на водах. На території українських земель проводили свою діяльність окремі товариства не тільки з міським, а й з сільським населенням. Були відкриті Київська, Харківська та інші філії технічних товариств, які сприяли розвитку техніки й технічної промисловості. Відкривалися технічні класи на базі місцевих двокласних училищ, у першу чергу, для цукрового виробництва. У цей час розпочало працювати Товариство Червоного Хреста. Воно стало однією з небагатьох добровільних громадських організацій, яка створила чи не найбільшу мережу своїх представництв у Лівобережній Україні. Статутними та нормативними документами товариства порятунку на водах передбачалося створення рятувальних постів у прибережній місцевості Лівобережної України, особливо Чернігівщини, у яких спостерігалось скупчення народу на пристанях, поблизу переправ та купалень, мостів та розливу річок (с. 366).

Розділ шостий – «Сільські громадські осередки благодійництва, просвітництва та соціальної опіки» складається з таких підрозділів: благодійні та культурно-просвітницькі товариства; товариства тверезості та дитячі ясла-притулки як результат приватно-громадської ініціативи в українському селі. Благодійництво та просвітництво, зазначається в монографії, як явище суспільного життя в українських землях мало глибоке історичне коріння. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. дозволялося ініціювати в законний спосіб громадські об'єднання благодійного та просвітницького спрямування. Так, на українських землях тільки «Провіта» була відкрита в 10 губерніях та 30 повітових, містечкових і сільських поселеннях (с. 391). Щодо товариства тверезості, то на Лівобережних землях діяли численні об'єднання, мета яких полягала в популяризації здорового способу життя без вживання алкоголю. Такі об'єднання поділялися на дві групи – церковні товариства тверезості та світські товариства тверезості. Кількість церковних товариств значно переважала світські.

Перші тимчасові або літні сільські ясла-притулки було організовано в кінці XIX ст. на приватні кошти колишніх поміщиків. У 1899 р. питання про догляд за дітьми під час жнив обговорювали Чернігівські губернські збори. Губернська земська управа зверталася до повітових справників з питанням про визначення сіл, на території яких потрібно було організувати ясла. Завдяки існуванню літніх ясел-притулків накопичився достатній досвід щодо відкриття, організації та функціонування своєрідних дошкільних установ.

Висновки. Комплексне вивчення зазначеної проблеми дало можливість автору з'ясувати особливості розробленості теми в історичній літературі, проаналізувати стан громадських об'єднань українського села та встановити, що на 1917 р. у межах сільського Лівобережжя України склалася розгалужена мережа добровільних статутних громадських товариств. У союзі з органами місцевого самоврядування члени товариства створили особливе соціальне середовище, яке було необхідною умовою для проведення змін у суспільстві. Важливу роль у створенні громадських організацій відіграв актив українського села, який керувався не лише потребами агрогосподарства, а й усвідомленням можливості кращого життя, збереження довкілля та культурно-побутових традицій минулого.

Заслужують на увагу додатки до монографії, а саме: додаток № 1 – Сільськогосподарські товариства Чернігівської губернії. Додаток № 2 – Сільськогосподарські товариства Полтавської губернії. Додаток № 3 – Добровільні пожежні товариства та дружини Чернігівської губернії. Додаток № 4 – Сільські громадські товариства Лівобережної України (кінець XIX – початок XX ст.).

Разом з тим є потреба зробити наступні зауваження та пропозиції:

1. Відносно формулювання самої проблеми. На нашу думку, було б доцільно подати її в такій редакції: «Становлення і діяльність громадських організацій в українському селі наприкінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Лівобережжя)».

2. У контексті попереднього зауваження вимагає редагування план монографії:

а) Підрозділ 1.1. «Стан наукової розробки теми» – на «Історіографія теми».

б) Підрозділ 1.2. «Характеристика джерельної бази» – на «Джерельна база дослідження».

в) Підрозділ 1.3. «Методи та принципи наукового дослідження» – на «Методологічні засади дослідження».

3. Розділ II. «Теоретико-концептуальні основи дослідження сільських громадських об'єднань» – на «Нормативно-правове забезпечення функціонування сільських громадських організацій».

4. Розділ III. Підрозділ 3.4. «Вектори взаємодії повітових земств із сільськогосподарськими товариствами» – на «Взаємодія сільськогосподарських товариств з губернськими та повітовими земствами».

5. Розділ IV. «Основні типи статутної територіальної самоорганізації сільського населення» – на «Типи територіальної самоорганізації сільського населення».

6. Усі скорочення в додатках подати повністю. Оформлення приміток, списку літератури й додатків необхідно привести у відповідність з нормативними вимогами.

7. Автор монографії нерідко захоплюється висвітленням другорядних питань, які не впливають суттєво на результати дослідження.

8. Не можна погодитися з автором про те, що в умовах існуючого царського режиму були ознаки формування громадянського суспільства (с. 53, 100, 119, 137, 441, 445).

Разом з тим є всі підстави сподіватися, що монографія О. З. Силки посяде гідне місце на книжкових полицях, присвячених дослідженню Українського Лівобережжя, викличе інтерес у читача, якому й адресована ця праця.

Володимир ПОЛОВЕЦЬ

DOI: 10.5281/zenodo.3253823